№ 31 10 აგვისტო 1873 10 აგვისტო № 31

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გაზეთის ფასი:

	გაგზავნით.		გაუგზავნ.	
ერთის წლისა	— 6	მ. კაპ.	5	მან. კაპ.
ნახევარის წლისა	— 3	„ „	2	„ 50
სამის თვისა	— 1	„ 75	1	„ 50
ერთის თვისა	— „	„ 60	„	„ 50
ცალკე ნომრისა	— „	„ 12	„	„ 10

განცხადებანი, „დროებაში" ნაბეჭდათ, მიიღება სხვა-და-სხვა ენებზე. ფასი ცხადებისა ჩვეულებრივის ასოებით, სტრიქონ 4 კაპ. და ასო-მთავრულებით—ასოზე 1/4 კაპ.

ხელის-მოწერა

მიიღება თფილისში: „დროების" რედაქციის კანტორაში, სოლოლაკზე, სოლომონ მირიმანოვის სახლებში.

ქუთაისში: გერასიმე პალანდარაშვილთან (სასულიერო სასწავლებელში) და სვ. მესხთან.

გარეშე მცხოვრებთა შემდეგი ადრესით უნდა გამოგზავნონ მოთხოვნილება:

Въ Тифлисъ. Въ контору редакціи газеты „ДРОЭБА".

გამოდის კვირაში ერთხელ, პარასკეობით.

დროება

საპოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთი

წელიწადი მერვე

შინაარსი

საქართველო: „დროების" კორრესპონდენცია სიღნაღიდამ—ყვირილიდამ—გორიდამ—წვრილი ამბები—რუსეთი: წვრილი ამბები—უცხო ქვეყნები: საფრანგეთი, გერმანია—ინგლისი—სამართალი: ბაზენის საქმე.—

ფელეტონი გაკვრა-გამოკვრა—ნ. სკანდელისა.

საქართველო

„დროების" კორრესპონდენცია

სიღნაღი, 26 ივლისს 1873.

ქიზიყში წელს კარგი მოსავალი იყო, ვისაც კი ჰქონდა ნახნავ-ნათესი, მარამ სამწუხაროთ ბევრს არა ჰქონიათ წელს ნახნავები და ვისაც აქვს და გამოუვიდა რამე, იმასაც ვალის სარგებელში წაართმევენ სიღნაღელი სომხები. გარდა ამ სიღნაღელებისა ბევრი ბატონები გასჩენიათ აქაურ გლეხ-კაცებს, ბატონები, რომელნიც მათ ბრწყინვალე და კეთილშობილ ბატონებზე უფრო საშიშარნი არიან. ზოგიერთნი ამტკიცებენ, რომ ტყეს იჯარის დადება შეინახამს დიდხანსო. მართალია ეს თუ ტყუილი მე არ ვიცი, მკითხველი გაიგებს. აქ ტყის ყარაულებს ლესნიჩებს ეძახიან და ამათ ურიადნიკს—ნაჩალნიკს, ნამდვილ ნაჩალნიკს კიდევ—ნაჩალნიკების ნაჩალნიკს და სუყველას ერთიან ბატონებს ეძახიან. მართლაც ბატონებივით სუყველა ერთათ დაყველა ცალკ-ცალკე ეპყრობიან ამ საწყალ ჩვენ ხალხს, ვინ არის გამკითხავი! ყოველს ყარაულს შეუძლიან შეშა გამოატანინოს კაცს, თუ კი რასმე მიუტანს. ურიადნიკს ხომ იმოდენა ნებაც ჰქონია ვითომც, რომ პური მოკრიფოს ძალით კალოებზე. აქ ერთ ურიადნიკს უ. სარქისოვს მამასახლისის დახმარებით ორი სოფლის კალოებზედ ხუთმეტი ურემი პური მოუკრეფნია, აი კარგი ბატონი! შენა გკითხავ, მკითხველო, ამაზე მეტს რას უშერებოდნენ ბატონ-ყმობის დროს? ჭირნახულს ართმევდნენ განა? ახლა სხვა რაღა აქვს გლეხ-კაცს, საქონელი? ისიც ერთხელ ტყის ახლო გაიელის, ნახევარს წართმევენ, ხმას ვინ გასცემს—ბატონია. რაღა დარჩა გლეხ-კაცებს, სული და ხორცი? ესეც ნუ შეგშურდებათ, მკითხველო. ძალიან ხშირათ სულს აგინებს იგივე ქართველების ბატონი, ან მეტს რას უზამს სულსა, ხორცს დაულურჯებს იფნის სახრით, თუ ქვევითია ბატონი, და ხანდისხან მათრახით—როცა ცხენზე ბძანდება. ბძანება ურიადნიკისა სატიკია და ასრულდება მსწრაფლათ. ამ ბატონებს ემორჩილება თვით ადგილობრივი მთავრობა ანუ სასოფლო სუდები... ოჰ, მართლა დამავიწყდა, ტყე ინახებაო და ხაზინას ფული ემატებაო, ამბობენ. წელს თითქმის სარის გამოტანის ნება და ბილეთი არავის აულია და ვენახებიკი შესარულია. შეშის ბილეთს ბევრი არა ვინ იღებს და უწინდელზე ბევრს სწვამენ შეშას. ვენახები ვამბობ შესარულია, განა მუქთათა? არა ჩემმა მზემ, თუ თქვენ მზეს არ დაიჯერებ, მკითხველო. როგორც პური აუკრეფნია, ისე ღვინოს აკრეფამს, ბატონობა არ არის მარაა? ერთი სოფლელი მკითხავდა, მართლა ზაკონებში სწერია, რომ პური და ღვინო უნდა გლეხებიდან მოკრიფონ იმათაო. ამის პასუხი მე ვერ მივეცი, რადგანაც ზაკონები არ წამიკითხავს, და ვთხოვ ყველას, ვინც იცის, ღვთის გულისათვის გვასწავლოს მე და ჩემს ძმებს.

მგზავრი.

დ. ყვირილა, 30 ივლისი 1873 წელს.

ღმერთო, მადლობა შენთვის! რას არ გაიგონებს კაცი ამ ჩვენ უეზდში? ხანდის-ხან ყურს არ მიუგდებ ამისთანა ამბებს, იტყვი გუნებაში: რაც სხვაგან მომხდარა, ის აქაც მოხდებაო. მაგრამ არა. გაგიგონიათ სადმე, თუ ღმერთი გწამს, ისეთი ამბები, რომელიც მე ერთმა ჩემმა მონათესავემ მიამბო? ეს ამბავი მომხდარა იმ ძველ დროში, როდესაც მომრიგებელი მოსამართლეები დაწესდნენ პირველად. აი ეს ამბავი: იყო და არა იყო რა, ერთი აქაური გამომძიებელის უკეთესი ალარაფერი იყო თურმე! ეს გამომძიებელი რაღაცა საქმეების გამოსაძიებლად სოფელში წავიდა. საქმის გამოძიების შემდეგ

ფელეტონი

გაკვრა-გამოკვრა

> ზოგისგან ნაქები, სხვებისგან ნალანძღი, მე სულელებს მასხარათ ვიგდებ, ბოროტებს ვებრძვი და ვცდილობ ყველაფერზე ვიცინო, რომ ტირილი არ მომერიოს.
>
> ბომარშე

ოსმალეთის მმართებლობასაც მოუნდომებია ახალგაზდა ქალების ზნეობის დაცვა. უფიქრია ამ საგანზე სხვა და სხვა ვალის (გუბერნატორებს), შეიჰ-ულ-ისლამებს, მინისტრებს,—რა ექნათ, ჩვენი ახალგაზდა ქალების ზნეობა რითი დავიცვათო, მაგრამ ვერა გაუწყვიათ რა. ვეზირსაც ამაზე დიდი ღვაწლი დაუდვია, და ბოლოს საქმის განხილვა დივნისთვის (მინისტრების კრებისთვის) მიუნდვია:—ან მოახერხეთ რამე, ან დაიკარგენით ყველანიო. ვინ დივანი და ვინ ზნეობა: ეს ორი საგანი, თუ ღმერთი გწამთ, რამ დააახლოვა?... მაგრამ დივანს აბა რა ექნა, შეუდგა საქმის განხილვას და მოიწოდა მთელი ქვეყნის გამოცდილება ამ უბედური ზნეობის დასაცველათ.

÷

თავდაპირველათ დივანი, რასაკვირველია, იმ კითხვის გამოკვლევას შედგომია, თუ რითი დაიცვება ახალგაზდა ქალების ზნეობაო. ამას, ხომ, ბევრი ძებნა და ძიება არ უნდოდა, მაშინვე აღმოჩნდა, ზნეობა იმით დაიცვება, რომ ახალგაზდა ქალებს რამე როგორმე დაუშალოთ და აღუკრძალოთო. კარგი და კეთილი, მაგრამ რა, და როგორ? ამაზე შეჩერდა საქმე. ერთ მინისტრს ის აზრი გამოუთქვამს, თურმე, რომ ქალებს ყავის-სმა და ხორცის ჭამა აღუკრძალოთო, იქნება ამით ისინი ცოტათი დასუსტდენ და ზნეობითი მხრით ოინები ველარ მოახერხონო. მაგრამ მეორე მინისტრს საფუძვლიანათ დაურღვევია ეს აზრი იმ საბუთით, რომ შინაური თახჩების და სამზარეულოს კლიტე ქალების ხელშია, და, რომ აღუკრძალოთ კიდეც, რასაც უნდა იმას შესჭამენ ჩუმათო. ამით მოისპო ეს წინადადება. მესამეს ის პროექტი შეუტანია, რომ ქალებს სასწავლებლებში იარული აღუკრძალოთო და წიგნებს სულ ნუღარავინ მიაკარებსო.—კარგი იქნებოდაო, უთქვამს მეოთხე მინისტრს, მაგრამ ეს ჩვენი ქალები რომ არც ერთს სასწავლებელში არ დაიარებიან და არც ერთს წიგნს არ კითხულობენ, რაღა აღუკრძალოთო, მასხრობა გამოვა, მეტი არაფერიო. მეხუთეს უთქვამს, მაღაზიებში და დუქნებში სიარული აღუკრძალოთო, სავაჭროთ რომ დაიარებიანო, ჰამ ეკონომიაც იქნება ქმრების ჯიბეებისთვის და თანაც „ზნეობაც" დაცული გამოვაო. არც ამ აზრს დათანხმებია თურმე არავინ, როცა ის პირველათ გამოითქვა. მაშინ მეექვსე მინისტრს, ოთხმოცდა ათი წლის მოხუცს, უბრძანებია —ისეთი ბოქლომ-ჯაჭვი გამოვაგონებინოთ ვისმე, რომ წვივებზე ან მუხლებზე შევბმებოდესო, მაგრამ ეს აზრი ყველას მეტის მეტათ ბარბაროსულ და საკიცხავ აზრათ ჩაუთვლია. ბოლოს მეშვიდეს ხმა ამოუღია და უთქვამს, განა მართლა საჭიროა ზნეობის დაცვაო, ან რა მოხდა ისეთი, რომ დაცვას თხოულობდესო; განა შესაძლებელია მმართებლობის განკარგულებით და პოლიციის ზედამხედველობით ზნეობის დაცვაო?

÷

ეს აზრი გამოუთქვამს ოსმალეთის ლიბერალური პარტიის მოთავეს, მუსტაფა-ფაზილფაშას, რომელსაც ეხლა განსაკუთრებით ის გარემოება ალიბერალებს, რომ მისმა უფროსმა ძმამ, ეგვიპტის ხედივმა (ვიცე-კოროლმა), თავისი ტახტის მემკვიდრეობის კანონი შესცვალა, და მემკვიდრეთ, მუსტაფა-ფაზილფაშის მაგიერ, თავისი საკუთარი შვილი გამოაცხადა. რადგანც ამისთანა ლიბერალური აზრი ამისთანა დიდ-კაცმა გამოთქვა, ვეზირმა ეს შენიშვნა თურმე უპასუხოთ ველარ დასტოვა. ის მუსტაფა-ფაზილს მიუბრუნდა და აი ეს შესანიშნავი სიტყვები უთხრა:

÷

„მუსტაფა-ფაზილ, მზეთა მზეო და ბრწყინვალე ვარსკვლავო! რათ ითმენ, რომ შენ ნათელ შუქს ხანდისხან ბნელი ღრუბელი ჰფარავს, და რათ არ სდევნი შენი მნათი გონებისაგან მის დამფარველ ლიბერალობას! არ იცი განა, რომ ჩვენ ყოველის უარის უთქმელათ და უმიზეზოთაც უსათუოთ რამე მაინც უნდა აღუკრძალოთ ქალებს, რადგანს ამ აღკრძალვით ზნეობა უნდა დავიცვათ, და ზნეობის დაცვა, ხომ კარგათ იცით, დღეს მოდაშია ყოველგან. ჩვენმა ტოლმა სახელმწიფოებმა ჩვენ ამის მაგალითი გვიჩვენეს. აი, ნახეთ საფრანგეთი: იქიდამ გამოვიდა ეს უკვდავი სიტყვა—„გადვარჩინოთ ზნეობითი წესიერება (l'ordre moral)"!... ჩვენც აგრე უნდა ვქნათ, თორემ ჩვენი ბედნიერი და ნეტარი ხვანთქარი იფიქრებს, რომ ჩემი დივანი და მინისტრები არას აკეთებენო, და უეჭველათ სამსახურიდამ დაგვითხოვს. დავანახოთ ჩვენი ერთგულება, ჩვენი თანასწორობა სხვა სახელმწიფოების მინისტრებთან, დავამტკიცოთ, რომ ჩვენც „ჩვენი დროის" კაცები ვართ, და ხვანთქრის კმაყოფილება და ჯილდო განუზომელი და უთვალავი იქნება!"

÷

ამ გონიერ სიტყვას მაშინვე ის შედეგი ჰქონდა, რომ დივანმა ხელახლავ ყველას აზრი გასინჯა და თითქმის ერთხმით ის გადაწყვეტილება მიიღო, რომ დღეის იქით ახალგაზდა ქალებს აღეკრძალება სავაჭროთ მაღაზიებში და დუქნებში სიარულიაო. ამ ნაირათ ზნეობა დაცულ იქმნა ოსმალეთში, ოცდახუთს რიცხვს ჯემადდი-ელ-აველის თვისას, მექიდამ მაჰმადის გაქცევის აქეთ ათას ორას ოთხმოცდა მეათე წელს.

÷

რასაკვირველია, მე აღტაცებაში მომიყვანა ამ გონიერმა და ბრძნულმა გადაწყვეტილებამ. დროა, დიდი ხანია დროა ლაგამი და აღვირი ადევას ამ ქალბატონებს. ასუშვიათ, ბატონო, თავი და დაგლიჯინობენ, სწავლა, განათლება გვინდაო, საზოგადოებაში გამოსვლაო, ლაპარაკი, სჯაო, აქაოდა ღვთის გაჩენილები ვართო, ჩვენც ადამიანები ვბრძანდებითო. ვინ ქალი, შენი ჭირიმე, და ვინ განათლება, საზოგადოება!... ქალისთვის ღმერთს სამზარეულო გაუჩენია და იქ უნდა

დაბრუნდა უკან და სოფელს ლ—ში გამოიარა. აქ, საიდანაც იყო, გაჩნდა წყეული სული, ეშმაკი, შეუძვრა ტვინში, აურ-დაურია აზრები, შეარყია მთელი ტვინი და გამოუხატა თავში. მძინარ კაცს ღამეში საბანი რომ გადაეხდება და შესცივა, ამ დროს სიზმარში მისი გონება სადაც წყალში იღუპება და სცურავს. ყოველივე ღონისძიებას ხმარობს საწყალი კაცი ამისთანა მდგომარეობაში, რომ არ დაიღუპოს. ასე მოუვიდა თურმე ამ გამომძიებელსაც. ამ გამომძიებელმა დაინახა თურმე ხალხი ეკკლესიაზე, სადაც მღვდელი იყო. ხალხი შეკრებილი იყო ეკკლესიის სტაროსტას ასარჩევლად. წაუსვა ხელი ამ გამომძიებელმა და სუყველა დაიჭირა. მღვდელს ანაფორა გახადა, ღირსებაც ჩამოართვა, მისი აზრით; შამოასხა ხალხი გარშემო ამ დატუსაღებულებს, მისცა ბრძანება ყარაულებს, მაშინვე თოფი ესროლე, თუ ვინმემ გაქცევა გაბედოსო. თვითონაც ხმალ-ამოღებული უტრიალებდა გარშემო, ვითომ ნაპლეჩოს ეუბნებოდა და ჩამორეკა მომრიგებელ სასამართლოში. როდესაც გზაში მოყავდა ეს დატუსაღებულები, შორს დაინახა თურმე მწყესები, რომელნიც დაშორებით თამაშობდნენ და რაღაცას ბუკიეით ახახებდნენ. ამ დროს თურმე მრთელი უეზდის მცხოვრები წარმოუდგა აბუნტებულად. გზაში შენს მღვდელს კარგი მათრახები გადუჭირა ზურგში და ამ მღვდელმაც მოთმინებისაგან გამოსულმა კარგი მუშტები მიაყოლა. მადლობა ღმერთს, რომ სხვა კაცებმა გააკავეს, თორემ ხმალით გასჩეხა რაღმე ეს შენი მღვდელი. მოვიდა თუ არა მომრიგებელ სასამართლოში, დაიყვირა დიდის ხმით: бунтъ выходите всѣ! მომრიგებელმა მოსამართლემ გამოიხედა. ამან ამოღებული ხმალი თავზე ტარით დაიდგა და განუცხადა ყოველივე. მომრიგებელმა მოსამართლემ თვითონვე ის გაგზავნა ღუბერნიის უფროსთან ამის განსაცხადებლად და ჯარების მოსაყვანათ. ღუბერნიის უფროსს გამოეცხადა. იმან უთხრა თურმე, ეს ჩემი საქმე კი არა დოქტორის საქმე არის, იმას განუცხადეო! წავიდა დოქტორთან და განუცხადა ასე და ასეო. დოქტორმა უთხრა თურმე: კარგი, მე იმათ დავსჯი ყველასო და თქვენ ღოსპიტალში მოიცადეო. ამ კაცს წამალი მისცა და ის ბოროტი სული ეშმაკი გამოძვრა თურმე ტვინიდამ და გაიქცა! დატუსაღებულები გაუშვეს, მღვდელს ანაფორა დაუბრუნეს და ამის მოქმედს რომ კითხეს, ძლიერ გაუკვირდა თურმე და არ დაიჯერა. მადლობა ღმერთს, ჯარი არ მოუყვანიათ, თორემ დიდი უბედურება იქნებოდა! ეს გამომძიებელი დაითხოვეს.

აი კიდევ მეორე სასაცილო და სამწუხარო ამბავი. ოთხ ძმა კაცს თურმე ცოლები უხდებოდათ ხშირათ ავად. საქმელს სულ აღარ სჭამდნენ თურმე, დილდილას თითო სტაქან ძმარს მიირთმევდნენ, იქნება. ამას ჩვენში ხშირად ხმარობენ, რომ ყოველიფერი სნეულება გააქრონ. ვერა გაიგეს რა ამ კაცებმა ამ სნეულების. წავიდნენ ერთ დროს გამოჩენილ მკითხავთან. მკითხავმა უთხრა თურმე, თქვენი დედა კუდიანი იყო და სანამდის იმას არ ამოიღებთ საფლავიდამ და ლუკმა-ლუკმა არ დასჭრით, არ მოიშლის ღამით თქვენ სახლში სიარულსაო. ამასთან კუდი უნდა მოჭრათ და ცეცხლში დასწვათო. დაიჯერეს საწყლებმა, რას იზამდნენ აბა?! მოთხარეს საფლავი, მაგრამ ძვლების მეტი ველარა ნახეს რა და კუდის მაგიერათ რაღაცა თმები ნახეს თურმე კუდის ადგილას! ჩვენში ხომ არა დაემალებათ! ეს ამბავი, როგორც ამბობენ, ეპისკოპოსს მოახსენეს, იმან პროკურორს და შედგა ერთი უშველებელი გამოძიება. ეს კაცები გულ გრილად და დაწყნარებით ამბობენ: მართალია მოვთხარეთო, მაგრამ რადგანაც კუდი მოლპობოდა და ძვლების მეტი აღარა იყო რა, ისევ დავმარხეთო! მოთხრაზე ჩვენი მოძღვარიც თან დაევისწრითო! იმასაც ეგონა, კუდს უნახავდითო, მაგრამ ველარ უნახეთო! ძლიერ მიკვირს, რომ აქ კუდიანებს მარტო ქალებში პოულობენ და კაცებში კი არა. აი რა იცის შკოლების გამრავლებამ!

შ—ლი.

როტუნდა ქ. გორში.

ჩინ-ყარ-ონ და განში ქ. გორში შესრულდა ყოველის შემკულებით, რაც კი მოეთხოვება ქალაქს. თითქმის ჩინ-ყარ-ონ-და განში მტვენით გაუარა მას პირველად ცეცხლის ეტლმა; ჩინ-ყარ-ონ და განში ასტყდა ფაეტონების რახარუხი, ვითარცა წერილ არს „კავკაზის" ფელტონში, და ისე გაგვემახვილა სმენა, რომ სრულებით აღარ გვესმის აღარც სიტყვის ხრიალი, აღარც მამლის ყივილი. ჩვენ თვალს ხომ სურათები გაუმშვენიერა: მეთევზე სალა ფეხშიშველა, ნახევარ თუნგიანი გვერდით, ფეხი ფეხზედ შემოდებული, ხავერდგადაკრულ ფაეტონში — რა სურათია! ცხრა თუ ათი ბიჭბუჭები პაპიროზებით პირში, საშინლად მოყვირალნი, ერთი ერთმანეთის თავში და პირში მცემელნი ფაეტონში—რა სურათია! მეწაღის შვილი გადაბლეშკნილი, ოროლანი გვერდით ფაეტონში და ფაეტონის უკან ამისი დედა მიმდევი ქოქოლის ყრით —რა სურათია. დიახ, ვითარცა წერილ არს „კავკაზში", ქ. გორი ძალიან წარმატებაშია— ქუჩები განიერი აქვს. ბოლოს, როგორც გვირგვინი ყველა წარმატებებისა, როგორათაც უსხოსი მარგალიტი ყოველ საქმეებთა შუა, აღმოსცენდა ჩინ-ყარ-ონ-განს, ახალს გაშენებულს ბაღს შუა, დიდი მდინარის პირს, ხალხის წინ-წამწევი, ზნეობის გამაუმჯობესებელი, გამაპატიოსნებელი და გამანათლებელი როტუნდა ქ. გორში (აბა ახლა დაგვიდგნენ ვიღაცა ევროპიელები არიან წინ, აი!). არ არის აქამდის გამოკვლეული ნამდვილათ, თუ ვის ეკუთვნის ეს უპალლესი ჰაზრი? ამბობენ, ვითომც წინა პირველად მოსლოდეს ეს თავში დიდ ქალაქის დეპუტატს (ამ ქალაქს ორი დეპუტატი ჰყავს, დიდი და პატარა). სწორეთ კი არვინ არა იცის რა; აწმყო და მომავალი გამომკვლევნი ვალდებულ არიან გამოიკვლიონ ეს პარასკევობით და სამშაბათობით როტუნდის სახე ეცვლება; დიდების მაგიერათ ჩამოულიათ პაწაწინა ქალები და ტანციობას ასწავლიან. ეს განკარგულება მოუხდენია დიდ დეპუტატ. როგორც ხედამთ ჩვენს როტუნდას პედაღოგიური დანიშნულებაცა აქვს, რომელიც, როგორც გაგვიგონია ჩვენი გაკოტრებულოვისგან, მოსიარულესაგან ლეიბციგში, პარიჟში და ლონდონში, არცერთს ევროპიის როტუნდას არა აქვს. ერთი რომელიმე ევროპიელი ენა რომ ვიცოდე, უთუოდ გადავცემ, რომ იმათ ვაჩვენო, თუ ვინა ჩვენ, გორელები! არა, რას გვეყელზეითებიან რაღაც ევროპიელები არიან? „თქვენაზიელები ხართო, გაუნათლებლებიო." მერე რა არის რომ აზიელები ვართ? რაა, როტუნდა არა გვაქვს? ტანციობა არ ვიცით? აბა ჩვენს როტუნდაში მობძანდნენ და ტანციობაში გვნახონ თუ ვინა ვართ! მაშინ გვეტყვიან: ჰო ნამდვილი განათლებულნი თხქვენა ხართო! ამ კვირა საღამოს მიველი ჩემს მოხუცე-

---

ეგდოს. დაბადებაშიდაც, კარგათ რომ სცოდნოდათ ებრაული მის გადმომთარგმნელებს, მოძებნიდენ, რომ ღმერთს ევის გაჩენასთანვე ტაფა და შამფური დაუყოლებია და ხელში მიუცია ქალისთვის, შენი საქმე აი ეს უნდა იყოსო. არ შეიძლება ეს რომ არ ეწეროს სადმე, აზრში მოსასვლელი რომ არაა ამისი გამოტოვება! მაშ მიბრძანეთ, თუ ეს ასეა, რას ფხაკურობენ ეს ქალბატონები, შინ რატომ არ რჩებიან? და თუ არ რჩებიან, კარგი უქნია ოსმალეთის დივანს, ბრძნული გადაწყვეტილება რომ მიუღია.—„ვერ მიეართვით, ვერ მიეართვით თქო," ეფიქრობდით ჩემს გულში და აღტაცებით დავხტოდი, სანამ რუსულ გაზეთებს თვალი არ გადავავლე და ამ საგანზე მათი აზრი არ შევიტყვე...

÷

ამისთანა მძიმე და სახელმწიფო საქმეებში კი არა, წვრილმან რამეებშიაც ჩემისთანა პაწაწინა ფელტონისტი რუსულ გაზეთების შეხედულობას უნდა ემორჩილებოდეს. და ჩემმა მკითხველმა კარგათ იცის, რომ ამ მხრით ჩემისთანა ყურმოჭრილი დამჯერი რუსულ გაზეთებს არავინა ჰყავს. მაგრამ წარმოიდგინეთ ჩემი მდგომარეობა, როცა მე ამ საგანზე „მოსკოვის უწყებების" აზრი წავიკითხე! შენ მტერს დაბნევია ისე გზა და კვალი, ამ გაზეთის სტატიამ მე საქმე მიყო!

მიხაილ ნიკიფორიჩ (ივანე ნიკიფორიჩის ძმის) კატკოვის გაზეთი რისხვით და ძაგებით ებრძვის ოსმალეთის მმართებლობას, ქალების ე მ ა ნ ს ი პ ა ც ი ა ს (!) რათ აბრკოლებთ და ქალებს ძველებურ, ადამისწლის ხეპრულ დამოკიდებულებაში რათ სტოვებთო. ქალს სწავლა და განათლება სჭირიაო, ამბობს კატკოვის გაზეთი, ქალი ვეღარ იტანს იმ გაჭირვებულს და შეურაცხმყოფელ მდგომარეობას, რომელშიაც ის ძველ ცხოვრებას ჩაუყენებიაო. ეხლანდელი ცივილიზაცია, ეხლანდელი ცხოვრება ქალს სულ სხვა უკეთესს ადგილს აძლევს, და რა უფლებით ეწინააღმდეგებით თქვენ ქალის სურვილს და ცდას ამ უკეთესი და შესაფერი ადგილის დასაკავებლათო?—დიდი ლიბერალია კატკოვი... ოსმალეთი საქმეებში. იქაურ მინისტრებს პირდაპირ ეუბნება ჭეშმარიტებას და სიმართლეს, როდი ეპუება იმათ ეს მამაცი მწერალი. აი იმ დღეს ამტკიცებდა, ოსმალეთმა ფედერაცია უნდა გაიწყოსო. ხვალ იმასაც დაამტკიცებს—ოსმალეთში რესპუბლიკა უნდა დაარსდესო. ერთი სიტყვით, დიდი ლიბერალია ეს დალოცვილი, რაღა. მაგრამ ამას როგორ ვიფიქრებდი, რომ ის, დიდი კატკოვი, რუსეთის კონსერვატორების დედა-ბოძი, რუსეთის ერთობის მთავარ-მფარველი და მოღალატენის მთავარ-მძიებელი, როდესმე დაბეჭდდა, რომ აუცილებლათ საჭიროა ქალების სრული, დიახ, სრული, სრული, სრული ემანსიპაციაო!

÷

დაილოცა, ღმერთო, შენი საკვირველმოქმედება! ბუშინ არ იყო, ესვე გაზეთი ტაშის კვრით ამტკიცებდა ღვლეჭი უნდა მოეჭიროს რუსეთელი ქალების სურვილს და ხალისსაო? ბუშინ არ იყო, კიევის უნივერსიტეტის შესახებ რომ სწერდა, ქალების და ვაჟების ერთ ზალაში სწავლა პროფესსორის ზედამხედველობის ქვეშ გარყვნილება და ზნეობის დაცემააო, და ამავე ქალების და ვაჟების საღამოს სხვა ზალაში შეყრა, მოხვევნა, მღელვარე გულის გულზე დაკვრა და მთელი ოთხი საათის განმავალობაში ისე ტრიალი, ცეკვა, ხტუნვა, ბალის დროს,—ზნეობის დაცვა არისო? ვის დაუჯეროს კაცმა, რა იფიქროს, როგორ განსაჯოს, როცა ერთი და იგივე გაზეთი, ერთი და იგივე კაცი, „გონიერებაში კალმის ჩამყოფი," ხან ამბობს—ქალებს სამზარეულო და ქვეშაგებული მინიჭებიათ მხვედრათო, და ხან ამტკიცებს—მათი სრული გათავისუფლება და განათლება აუცილებლათ საჭირო არისო?

÷

შენ ვერ წარმოიდგენ, მკითხველო, რამოდნათ მაწუხებს მე ეს კითხვა. რომ არ ვიცი, რა ვიფიქრო და დავსწერო, ვაქოეხლა თუ ვაძაგო ოსმალეთის დივნის გადაწყვეტილება, კარგია ის თუ ავი, დაცულია თუ არა ზნეობა, საჭიროა თუ არა მისი დაცვა? რა ქნას კაცმა ამ მდგომარეობაში? ოჰ, ოსმალეთის დივანო, რა გაჭირვებაში ჩამაგდე მე შენ! რა იყო, ვითომ, ძლიერ გჭიროდა ეს ჩემი შეწუხება, ვერ გასძლებდი შენ უიმისოთ, ვერ მიიღებდი იმისთანა გადაწყვეტილებას, რომ ზნეობაც დაცული იყო და კატკოვიც კმაყოფილი დარჩენილიყოს!

მაგრამ ისიც კია მხედველობაში მისაღები, რომ დივანს იქნება არ გახსენებია ამ საგანზე კატკოვი რას დასწერდა და მისი სიტყვები „დროების" ფელეტონს რა გაჭირვებულ მდგომარეობაში ჩააყენებდა. ეს, მგონია, აზრთანაც ახლო უნდა იყოს, თუმც ეს გარემოება ჩემს თავმოყვარეობას ძლიერ აშფოთებს. მაგრამ, დივანს რომ ჩემთვის ეკითხა, კაი მოგცა ღმერთმა, კარგ რჩევას მე იმას მივცემდი. ვეტყოდი ბ. ღოლობერიძე გამოიწერეთ და ის შეგიდგენს (გადმოგიწერს) ქალების ზნეობის დაცვაზე რომელიმე რუსეთელ უსტარს მეთქი,...

÷

გაზეთებში დიდს იმედს იწერებიან, რომ ერთი შემძლე მგზავრი, დაბრუნდება თუ არა თავის სახელმწიფოში, მაშინვე სასტიკ განკარგულებას იზამსო,—დღეის იქით ქალებს დღისით უნდა ეძინოთ, დილის ცხრა საათიდამ საღამოს ათ საათამდინო. რადგანაც ამ საგანზე „მოსკოვის უწყებებს" ჯერ თავისი აზრი არ გამოუცხადებია, მე შემიძლია გარდაწყვეტით ვთქვა, რომ ეს მშვენიერი და გონიერი აზრია, და თუ რითიმე შეიძლება „ზნეობითი წესიერების" და სხვა სიკეთების „დ ა ც ვ ა"—სწორეთ და მხოლოთ ეს საშუალებაა გამოსადეგი ამ მაღალღირსოვანი მიზნისთვის. მე ყოველთვის იმ აზრის ვიყავი, რომ ეს შემძლე მოგზაური და ლოგიკა ერთმანეთს ძლიერ ემოყვრებიან, და ლოგიკით, ხომ, ზნეობის დაცვის სურვილი პირდაპირ ამ გადაწყვეტილების წყარო...

მაგრამ, ვაი თუ კატკოვმა არც ეს მოიწონოს? მაშინ, მკითხველო, გთხოვ ჩემი აზრი უკულმა გადმოთარგმნო და წაიკითხო—„ეს გადაწყვეტილებაც ცუდია, რადგანაც ცივილიზაცია... ემანსიპაცია... განათლება.. უფლება"..... და სხვ. (ნახე ზემოთ). კარგმა კატკოვმა ყველა მხრიდამ უნდა იცოდეს ყურის გამობმა, თუგინდ ამ ყურის მოწევა და მოგლეჯაც შეეძლოს ვისმე ხანდისხან.

ნ. სკანდელი.

ბულს ბიძასთან, კარების წინ იჯდა ხეზედ; მოვიკითხე და ვკითხე, შენი სახლობა სად არისმეთქი. „ღმერთმა ნუ იცის იმათი თავი, რაღაც ჯანაბა როტუნდა, თუ როტუნტა, გამართეს იქ მიბრძანდნენ“ ესლა გვაკლდა. არა, რამეროტუნდება შენიჭირიმე, წინ მარტი მიჩანს და უკან აპრილი? რას შემოიტანს ეგ კარგსა? რა სარგებლობას მისცემს საზოგადოებას? თუ მართლა ქალაქს საშოალება აქვს, იმაზედ დახარჯოს, რაშიც უფრო ესაჭიროებათ? „თუმცა ჩემი ბიძა განათლებული და ნაკითხი კაცია, მაგრამ, როგორც ძველებულს კაცს, ოასაკვირველია, არ მოეწონება როტუნდა და ამიტომ ჩავიცინე და სიცილით უთხარი: მაშ შენ, როგორც გეტყობა, არ მოგწონს როტუნდა. მოხუცებული რომ არ იყვე, ხომ მაგას არ იტყოდი, რას შემოიტანს კარგსაო? რა სარგებლობას მისცემს საზოგადოებასაო? როტუნდა? აბა რას მიბრძანებ, ბიძია, შენის მეტისგან ჯერ ხსვა არავისაგან არ გამიგონია ეგა, აბა მე ბრძანდი და იკითხე, მაშინ გაიგებ, რაც არის როტუნდა? რაღა ლაპარაკი უნდა, რომ ამაზედ კარგი.... ან კი რა უნდა იყოს ამაზედ კარგი? როტუნდა? „რაღაც გაქვეით ამოგიჩემებია: როტუნდა, როტუნდა...რა არის კი, რა მოსარგებლეა იმას კი არას ამბობ; მე სხვას რას უყურებ? თუ იცი რამე და გაგიგია, შემასმინე, მე არც სხვის თვალით უცქერი საქმეს და არც სხვის გონებითა ვსჭერი“ რა სარგებლობასაო? — ნათლდებიან. აიღეთ, ბატონო, ეხლა თქვენი ქალი, აქამდინ შენმა ქალმა ინჩი არ იცოდა რუსული. ეხლა ჰკითხეთ, რა არის „ველიკოლეპნო“, პროსტო დუშკა“ და სხვა ამისთანაები, მაშინათვე აგიხსნის — მაშ ეს შენთვის სულ არაფერია? მეორე: რამტელს ძვირფასს ფარჩების კაბებში გახვეულს, ოქროს და ვერცხლის გულის იარაღით, ბრილიანტის და ზურმუხტის შუბლის ქინძისთავებით შემკულს ქალაქიდგან მოსულ ვაჭრის ცოლებს ხედავს — მაშ ესეც შენთვის არაფერია? მესამე: ჰაზრების გაცვლა (ეს აბლოკატებისაგან გაიგე და ჩაურთე) ერთმანერთში? — ესეც არაფერია? მეოთხე: პაწაწა ყმაწვილების აღზრდა?....

„„ჰო, ეგენი (თავი ჩაჰკიდა) მოხუცებულმა, ეგენი სულ განათლებაა, დიახ... ამ ჩვენს საზოგადოებას რაღა დასართობი და თვალების მაბჭყერიალებელი უნდა! ამ ჩვენ ქალებს, რომელნიც კვირაში შვიდ ჯერ იხარშებიან ლოტოში შვიდიდგან თორმეტ საათამდინ, რაღა შესაქცევი და დროს გასატარებელი ალაგი ეჭირებათ! ხუთ მანეთიან პოლსაპოშკით მოსიარულე ქალს, რომლის მამა ან ქმარი დუმიან, ათასგან დაკერებულ წაღებში სულს ირთმევს, რაღა ძვირფასი ჩასაცმელების ნახვა უნდა! მეტი წილი ხალხისა, ჩემო მეგობარო, სცხოვრობს თვალით და არა გონებით უცქერის; ხედამს და ჰბაძამს, არ გიკითხამს, იმას თუ საიდგან, ან რით, ან კარგია ისე მოიქცევა თუ ცუდი...

„იმ ალაგას, სადაც სხვანი ყმაწვილებს ასწავლიან სხვა და სხვა საგნებს, აჩვევენ წელწელა შრომას, იმ ალაგს ჩვენ ისინი დაგვყავს როტუნდაში, ვატანციებთ! მაგრამ, ან კი რა სასარგებლო უნდა გაკეთდეს ჩვენში? იქ, სადაც ერთი ნახევარი ხალხისა ერთ მხარეს მიიწევს და მეორე-მეორეს, სადაც ჯიბრი, სიძულვილია, სადაც არ არის ერთობა, თანაშემწეობა, რა საქმე გაკეთდება? „მე სომეხი ვარო, ის ფრანგიო, ეს ქართველიაო, ის ოსიაო, ეს ჩერქეზიაო, ის ლეკიაო“, აი რას აქვს ჩვენში გავლენა, რაზედ არის უპირატესი ყურადღება მიქცეული თვითეული წევრისა; ოღონდ კი სომეხმა სარგებლობა არა მოუტანოს რა ქართველსა ანუ უკულმა და თუ გინდა თვითონაც ივნოს — ეგ არაფერი! ერთი აზნაურის ცოლი მყავს ნაცნობი, ისე არ ამოიღებს ჩვენს ვაჭრებზედ ხმას, რომ ამითი არ დაიწყოს: „აის ვიღაცა სომხის ბიჭები“. სომხებიც კი გვიხდიან თავის და გვარათ კარგათ: ორი თუ სამი წელიწადია ქ. ზ...ში ღინღილებს პირველ დაწყებითი სომხის ქალების შკოლა. ამ შკოლაში სრულებით არ ასწავლიან ქართულს. ხალხმა კი ქართულის მეტი არა იცის რა, მაშასადამე პირველ დაწყებით აღზრდას ყმაწვილებს აძლევენ იმ ენაზედ, რომელზედაც ინჩი არ იციან! არ ვიცი კი სწორეთ რომელს, დიდს დეპუტატს, თუ სხვას, მრავლის ძებნის შემდეგ უპოვნიათ, რომ ქ. ზ...ში მცხოვრებლების დედა ენა სომხურია და ამიტომ დაუდვიათ, უთუოთ ამ ენაზედ უნდა იყოს სწავლაო. როგორ მიუგნიათ ამ დედა-ენისათვის, რა წყაროები უხმარიათ, ეს მე არ ვიცი, რადგანაც მგონი დედა-ენას იმას ეტყვიან, რომელიც დაბადებითვე ჰყვება ე. ი. რომელზედაც ლაპარაკობენ მშობლები და რომელზედაც ულაპარაკნიათ, შეიძლება კიდევ ვსთქვათ, პაპებს და ამის ზევით კი რომ გავყვეთ, უთუოთ ადამამდინ მივალთ. და იმათი დედა-ენასომ ხური იყვეს. განა აქაური ქალებისთვის, რომელთაც ყოველთვის მისვლა-მოსვლა აქვთ ქართველებთან, რომელთაც გარშემო შემორტყმული ჰყავთ ქართველები, მეტი იქნება, რომ იცოდნენ ქართული წერა-კითხვა, რიგიანი ქართული ლაპარაკი? არამც თუ მეტი, არამედ არ არის საჭირო მათთვის? გარდა ამისა იმ ენაზედ საგნების სწავლა, რომელიც ყმაწვილებს ესმით, და იმაზედ რომელიც არ ესმისთ, ერთი და იგივეა გონების განვითარებისათვის? ან დიდს მსხვერპლს ითხოვდა ქართული ენის შეტანა? დიახ დიდს, ძალიან დიდს — მხოლოდ ერთის საათის დროს დღეში! ერთი და ისიც კენტი გამოვიდოდა ჩვენში, რომელსაც უფასოთ ესწავლებინა ქართული და აი მაგალითი წინ გვიძევს: გახსნეს თუ არა შკოლა, ქართველი ქალი — თარხნიანთ ქალი ასწავლიდა უფასოთ რუსულ ენას. რა უფრო დიდი სიამოვნებით, უნდა ვიფიქროთ, ასწავლიდა ქართულს. ქართული ენა რომ ყოფილიყო, ქართველის ქალებიც იწყებდნენ სიარულს და იქნება ქართველებსაც მოეცათ შემწეობა და მაშინ შეერთებულის ღონით წინ წაეწიათ შკოლა; მაგრამ, მაშინ როგორღა იტყოდნენ: „ჩვენ სომხები ვართ და ისინი ქართველებიო! „და უამისოთ რა სიცოცხლეა? რას იტყვის ჩვენი ახალ გაზდა ჩამომავლობა? გაივლის იმ გზაზედ, რომელზედაც გაუვლიათ მამებს, თუ გაასწორებს იმათ შეცდომილებას, გაჭრის ახალს სწორე გზას, რომელიც მარჯვეთ მიიყვანს მიზანში? აი კითხვა, რომელზედაც არის დამოკიდებული ჩვენი ბედი და უბედობა. ახლა კი ღამე მშვიდობისა“ ადგა და გასწია.

მ. ხ.

☐ ჩვენ შევიტყეთ, რომ იმ კვირია ზორს მიდიან უფ. ჩიმიკიანის და ამერიკიანის ტრუპა, ზორში ორიოდე სომხური წარმოდგენის გასამართავათ. იმასაც მოვკარით ყური, ვითომ ამ წარმოდგენებზე წაიკთხება რამდენიმე ქართული თხუზულებაც, ლექსი თუ პროზა; როგორც ამბობენ ამ ტრუპისათვის ზოგიერთ გორელებს დახმარება და ხელის გაწყობა აღუთქვიათ.

☐ 20 ივლისს სოფელს წინანდალში თავად აზნაურობის კრება ყოფილა. კრება შეყრილა თავ. დავით ჭავჭავაძის სახლში. გარდაუწყვეტიათ, რომ საქალებო სასწავლებელი გავხნათ და შეძლების დაგვარად ამ საქმეს ყოველწლივ შევეწიოთო.

რუსეთი

— „ბეჭდვის საქმეთ მაჩვენებელი“ გვაცნობებს, რომ რუსეთში 1 ივლისიდამ 7-დის 64 წიგნი გამოსულა. ივნისის უკანასკნელ ნახევარში 14 თხზულება დაბეჭდილა სასულიერო ცენზურის ნება-დართვით. ივნისის თვეში ცენზურას განუხილავს 225 საზღვარს გარეთიდამ შამოტანილი თხზულება, ამათგან: 160 გერმანიელ ენაზე ყოფილა, 22-ინგლისურზედ, 8-რუსულზე, 3- იტალიანურზედ, 2- ნორვეგიულზე, ესპანურზე 1 და ჰოლანდიურზე 1. ამ წიგნებთაგან 9 სულ აღუკრძალავს ცენზურასა და 13-ში აქაიქ თაბახები ამოუჭრია.

— „მმართებლობის მოამბეში“ დაბეჭდილია შემდეგი ცნობები ბოლოროდსკის უეზდის საერო შკოლებზედ: თითქმის ყველგან მთელს უეზდში ხალხში ვრცელდება სწავლის სურვილი. დედმამა მზათ არიან, რომ შვილები შკოლაში შეიყვანონ, და შკოლები უფრო და უფრო კეთდება. რადგანაც ხელობა და ხელსაქმარი ძალიან სასარგებლოა, მეტადრე ქალებისათვის და რადგანაც ბოლოროდსკის უეზდში ბამბის ქსოვისმეტი არაფერი ხელობა არ იციან, ასე რომ ტანისამოსისა და თეთრეულის კერვაში ძალიანი ბევრი ფული ეხარჯებათ, ამის გამო საერო სამმართველომ ექვს შკოლაში ხელსაქმარის სწავლება დასდვა, და ორ შკოლაში ყდის კეთება უნდა ასწავლონ ვაჟებსა.

ამ ახალმა განკარგულებამ ძალიან გაამრავლა მოსწავლეთ რიცხვი: 1871-ში რომ 897 მოსწავლე ვაჟი იყო და 221 ქალი, 1872-ში — 1254 ვაჟი და 405 ქალია. სასწავლებლებისათვის ამ უეზდის საერო კრებამ 6,290 მანეთი დანიშნა.

— მურომის საზოგადოებას უნდოდა, რომ გიმნაზია ჰქონებოდათ. მაგრამ შემდეგ იმისა რაც რეალური სასწავლებლების წესდება გამოცხადდა, იმათ რეალური ექვსკლასიანი სასწავლებლის გახსნა ამჯობინეს. ქალაქმა გამოაცხადა, რომ ამ სასწავლებლისათვის ყოველწლივ 4000 მანეთს შევსწირავთო; აგრეთვე მურომის ერობამაც ყოველწლივ 3000 მანეთის მიცემა გარდაწყვიტა, ქალაქის სამმართველომაც 1000 მანეთისა.

ეხლა მხოლოდ მმართებლობის ნებართვას მოელიან მოუთმენლად და იმედოვნებენ, რომ საზოგადოების შუამდგომლობას მმართებლობა უარს არ უყოფს.

— კურსკის საერო კრებამ გარდაწყვიტა, რომ მმართებლობას მოახსენონ, შემდეგი წლიდამ რეალური სასწავლებელი გაგვიხსენი და ჩვენის მხრით ყოველწლივ სახარჯოთ 7,500 მანეთს შემოვიტანთო.

— რუსეთში ამ ბოლოს დროს ხშირად სდგებოდა სხვა და სხვა მომხმარებელი საზოგადოება, ე. ი. ისეთი საზოგადოება, რომელიც საერთო ფულით ყიდულობდა ნარდად ყოველივე საჭირო სურსათს და ნივთს და მერმე თავის წევრებზედ ჰყიდიდა. მაგრამ ხშირად ამისთანა საზოგადოებას დიდი დღე არ ჰქონია. გაზეთი „ხმა“ ამბობს ეხლა, რომ ამისთანა საზოგადოებები იმიტომ ვერ დამყარდნენ ჩვენშიო, რომ ჩვენი საზოგადო წყობილება განსაკუთრებითი თვისების არისო. ჩვენ რუსები იმდენად ხელგაშლილი და ამაყი ვართო, რომ არ შეგვიძლიან დუქნებში ვაჭრობის დროს მომჭირნეობა გვეხსოვდესო. ვინც პურის საყიდლად იძულებულია დააგიროს რამე ნივთი 10 და 15 ნაასალად თვეში, ვინც ექვსი დღე კვირაში წელ-გაუმართავად მუშაობს, რომ მეშვიდე დღეს თავისი ნაშრომი და ნაამაგევი არაყად აქციოს, რასაკვირველია არ მოვა ჩვენ საზოგადოებაში იმის გულისათვის, რომ გროშების ნამთავენი აიღოს; ამიტომ რომ ის ხვალისთვის არ ზრუნავს. არც არავინ სურსათის საყიდლად გამოგზავნის ჩვენ დუქნებში, ვისაც კი თავისი მზარეული ჰყავს, ამიტომ რომ ჩვენგან აღებულს სარგებელში ისინი არ საჭიროებენ. სადაც წესიერი ეკონომიური წყობილება არ არის, სადაც შრომადა წარმოება წესიერად გარიგებული არ არის, სადაც შემთხვევას დიდი მნიშვნელობა აქვს და დღევანდელი ღარიბი ხვალ მდიდარია და ვინც დღეს მდიდარია — ხვალ მათხოვარი ხდება, სადაც ფული შრომითა და პატიოსნებით კი არ იშოვება, ცოდნითა და ნიჭით კი არა, არამედ სულ წინააღმდეგი თვისებებით, იქ დიდხანს ვერ გასძლებს მომხმარებელი საზოგადოება, რომელიც ნიადაგ იმაზედ უნდა ფიქრობდეს, რომ დუქანში წვრილმანი ვაჭრობის დროს ორიოდე გროში დაირჩინოს დაუკარგავად. ამისთანა საზოგადობაში რიგიანი ვაჭრობაც შეუძლებელიაო, ამბობს გაზეთი „ხმა“. ჩვენის აზრით, სულ უსარგებლო იქნებოდაო, რომ ვინმე რიგიანი ვაჭრობის გამართვა მოინდომოს ერთი მომხმარებელი საზოგადოების შემწეობით; ამ ნაირი ვაჭრობის გამართვა ყველა მომხმარებელი საზოგადოებების შემწეობითაც შეუძლებელიაო.

მომხმარებელი საზოგადოებები ჩვენში მხოლოდ მაშინ მოიტანდაო ჯეროვან სარგებლობას, თუ რომ ყველა იმათ შეეერთებინათ თავისი წევრები პარტიებად სხვა და სხვა წარმოებისათვის.

ერთი სიტყვით, მომხმარებელი საზოგადოებები იმდენს ვერას გვასარგებლებს, თუ ისინი არ შეერთდენ მწარმოებელ საზოგადოებებთან, — თუ ისინი ერთმანერთს არ დაეხმარენო.

— „მამულის შვილი“ აცხადებს, რომ მალე სათათრეთში იმდენი რკინის გზები იქნება მზათ, რომ სტამბოლი სხვა ევროპის სატახტო ქალაქებთან შეერთებული იქნება და პირ და პირ და ჩქარი ვშირის დაჭერას შეიძლებსო. ამდღეებში გაიხსნა რკინის გზა სტამბოლსა და ადრიანოპოლ შუა. სულ გათავებული გზები სიგრძით 1200 კილომეტრი იქნება. ამ გზების შტოები მიდის შავის ზღვისკენ და არქიპელაგისაკენ.

— მოზდოკიდამ იწერებიან „ტერგის მაუწყებელში“ რომ იქ საქალებო სასწავლებელი გახსნეს 15 ივნისს. ჯერ მარტო 39 სწავლის მოსურნე გამოჩნდა. მოელენის გადახდის შემდეგ ხელის-მოწერით 900 მანეთი შეიკრიბა. ამას გარდა სასწავლებელს კიდევ აქვს 700 მანეთი წინეთ შეკრებილი. ქალაქი ყოველ წლივ 500 მანეთს აძლევს. შლუხანოვი წლობით 500 მ. სწირავს. ახლად დანიშნულმა ქალაქის თავმა თავისი სახლი სამის წლის ვადით უქიროდ მისცა სასწავლებელს. ზოგიერთმა მასწავლებელმა უსასყიდლოდ სწავლება აღუთქვეს პირველის წლის განმავალობაში.

— ამ წლის დამდეგს მღვდელმა ნიკოლოზ ბუკოვსკიმ მოინდომა კიევის უნივერსიტეტში სტუდენტად შესვლა, ფიზიკო-მათემატიკურ ფაკულტეტზედ. უნივერსიტეტის რჩევამ წარუდგინა ეს საქმე, მზრუნველის შუამდგომლობით, სახალხო განათლების მინისტრს. ეხლა კიევის „უნივერსიტეტის ცნობებში“ აცხადებენ შემდეგს მინისტრის წინადადებას:

სახალხო განათლების მინისტრმა შეგვატყობინა, რომ მე ვერ ვპოვებ შესაძლებელად, რომ მღვდელი უნივერსიტეტის სტუდენტად ჩაირიცხოსო; მაგრამ ამასთან იმისი ბრწყინვალება იმის დაბრკოლებას ვერ ხედავს, რომ მღვდელს ბუკოვსკის ლექციების სმენის ნება მიეცეს, როგორც თავისუფალს მსმენელს და ამასთანავე, მაღალ-ყოვლად უსამღვდელოესი მიტროპოლიტის აზრის თანხმად, მიეწეროს მღვდლად უნივერსიტეტის ეკკლესიას.“

უცხოქვეყნები

საფრანგეთი

„თუმცა ეხლა საფრანგეთში მონარხიის დაწყესება ისე ძალიან ძნელი არ არის, როგორც ბევრს ჰგონია, მაგრამ ეს დაარსება ერთის მხრით იმითი ძნელდება, რომ ტახტის მაძებარი ძლიერ ბევრია; — ერთმანეთის ჯიბრობით თითოეული მაძებრის მომხრეები ხელს უშლიან მეორის მომხრეებს. ვინც ამ მომხრეთაგანი უფრო შორს-გამჭვრეტი და გამოცდილი იყო, ისინი მუდამ შერიგებას სცდილობდნენ, მაგრამ მათი ცდა ყოველთვის გრაფი შამბორის ჯიუტობაში პოებდა დაბრკოლებას. ეხლა ტელეგრაფი გვაცნობებს, რომ პარიჟის გრაფსა და შამბორის გრაფს ერთმანერთისთვის ვიზიტი გაუკეთებიათ. ბევრი ფიქრობს, რომ ორლეანებისა და ძველი ბურბონების შთამომავლობის მოთავეების ვიზიტი იმათ შერიგებას და მაშა სადამე მონარხიის დაფუძნების მოახლოვებას მოასწავებსო. ზოგიკი ამ ვიზიტს როგორც უბრალო პატივისცემას იმ თვალით უყურებს. მაგრამ ეს არც უბრალო პატივის ცემას მოასწავებს და ჯერჯერობით არც შერიგებას. შეიძლება, რომ ეს ორივეს მხრით სამხედრო რეკოგნოსციროვკასავით მომხდარიყოს, იმაზრით, რომ შეეტყოთ, ერთს ისა, შემირიგდება შამბორი თუ არაო, და მეორეს — ნეტავი თუ პარიჟის გრაფი მართლა საკოროლო ტახტზედ ასვლას ფიქრობსო. ტელეგრამმა გვაცნობებს, პირველ ნახვაზედ, პარიჟის გრაფი შამბორის გრაფს ისე მიესალმა, როგორც მთელი ბურბონების სამეფო სახლის უფროსსო. მეორე იმათი ერთმანეთის ნახვა კიდევ უფრო გულითადი იყოო. ამ ორ ნახვის შემდეგ შამბორი თავის სასახლიდგან ვენაში მოსულა და იქ ძველი მონარხიის მომხრებისაგან გამოგზავნილი დეპუტაცია მიუღია. დეპუტაციას უთხონია შამბორისთვის საკოროლო გვირგვინის მიღება და ისიც რასაკვირველია თანახმა გამხდარა.

მაგრამ ეს მარტო სიტყვით შერიგება და გვირგვინის მიღებაა. საქმით კი ამ ორი სამეფო სახლის შეერთება და იმათი მონარხიის

დაფუძნება ძნელდება. ამით უნდათ ისარგებლონ ნაპოლეონის მომხრეებმა. ისინი პალატის შეკრებისათანვე აპირებენ იმის მოთხოვნას, რომ პალატამ მაკ-მაჰონის უფლება სამი წლის ვადით გააგრძოს. ამსობაში ფიქრობენ ისინი ჩვენი პრინცი სრულწლოვანი შეიქნება, მაკ-მაჰონის ქალს შეირთავს და მაშინ ჩვენი სურვილი, იმპერიის დაფუძნება, აგვისრულდებაო.

—ტიერს ამ ბოლოს სრულიად იმედი დაუწმენდია ეხლანდელი პალატის ხეირიანობაზედ და თავისი მომხრეებისათვის უთქვამს, რომ თქვენ არამც და არამც არ დააბრკოლოთ ის მოძრაობა, რომელიც ეხლანდელი პალატის გაშვებინებას სცდილობსო; კიდეც შეწიეთო, მაგრამ ისე, რომ სახელი არ წაიხდინოთო. თვითონ ტიერი კი თავის აზრის საქვეყნოთ გამოცხადებას არ აპირებს, სანამ ბურბონებისა და ორლეანების შერიგება და მასთან მონარხიის დაფუძნება ცხადად შეუძლებელი საქმე არ შეიქნება

—ამასწინეთ საფრანგეთში გაზეთი „Corsaire“ აღკრძალეს იმიტომ, რომ ამ გაზეთის რედაქციამ თავს-იდვა ფულის შეკრება ვენის გამოფენაზე მუშათ-წარმომადგენელების გასაგზავნად. ეხლაკი პარიჟის სამოქალაქო მმართველობის წევრს, პანტაგრელს მმართებლობის ნების წინაღმდეგ შეუკრებია ფულები და 103 მუშა გაუგზავნია ვენაში. სხვა ქალაქებიდგანაც ბევრნი წასულან გამოფენის სანახავად.

—გაზეთი „Gaulois“ ში სწერენ, რომ საფრანგეთის სახალხო განათლების მინისტერმა უბრძანა შკოლების ინსპეკტორებს, რომ ყველა თქვენ ხელქვეითი შკოლების მასწავლებელთ-სიები გამომიგზავნეთო. ამბობენ, რომ მინისტერს ეს სიები იმიტომ უნდაო, რომ გამორიცხოს იმათგან ყველა, ვინც პოლიტიკას გაერთვება.

— ამ უკანასკნელი ორი თვის განმავლობაში, პარიჟელ ფულის საჭრელ ქარხანაში ბევრი მედლები იჭრებაო, რომლებზედ უფრო ხშირად გრაფი შამბორის სახე არის გამოყვანილი, სხვ. და სხვა ზედ წარწერით. ეს მედლები მმართებლობის ხარჯით კი არ იჭრება, მაგრამ რადგანაც მარტო სახაზინო ქარხანას აქვს მედლების მოჭრის უფლება და რადგანაც ამ უფლებით ქარხანა მმართებლობის ნება დაურთველად ვერ ისარგებლებს, ამიტომ საზოგადოება ძალიან გაცხარებულია ამ კანონის წინაღმდეგი მოქმედების შეწევნისათვის.

—2 აგვისტოს (21 ივლისს) გერმანიელებს ბელფორი დაუცლიათ.

* ნაც. კრებამ დასტოვა ვერსალში მუდამი კომმისია. უმრავლესობა მონარხიელები არიან შიგ. ესენი ყურს ადევნებენ საზოგადო საქმეებს. მაგრამ უკიდურესს რესპუბლიკელ პარტიამაც დანიშნა თავისი კამმისია, რომელსაც თვალ ყური ექნება ამ მუდამ კამმისიაზედ. გაფრთხილდებიან, რომ რამე არ მოიქმედონ მონარხიელებმა. „ძაი თაგვს კაი კატა უნდაო“ ეს არი!

* პრუსიელები გადიან საფრანგეთიდგან. 21 სეკტემბერს ერთი მტრის კაციც აღარ დარჩება საფრანგეთში. ყოველგნით ტიერს მოლოცვა მოდის, საიდგანაც გასულან გერმანიელები. მადლობენ რესპუბლიკის დაარსების და ქვეყნის მტრისგან განთავისუფლებას.

* რესპუბლიკის პრეზიდენტმა ნაც. კრებას დაშლის დროს ეპისტოლე გაუგზავნა. მარშალი აიმედებს დეპუტატებს, რომ ის დაიცავს წესიერებას მათ ვაკაციების დროს. ახალ მესაჟში აღარ სჩანს ის მინისტერი ბროლის გაელენა, რომელიც გამოსჭვიოდა პირველ მის ეპისტოლეში. თუმცა სიტყვა „რესპუბლიკა“ ერთხელაც არ არის მოხსენებული შიგ, მაგრამ გაზეთები ამაზედაც კმაყოფილი არიან. მარშალს არ სწამობენ უსინიდისოთ მოქცევას. ჰფიქრობენ, რომ ის არ გაისჯება უკანონოდ.

* დიდხანს მოსალოდებელი მგზავრობა ვენაში პარიჟის გრაფისა მოსულა სისრულეში. ვენაში შეიყრება შამბორი და ლუი ფილიპეს შვილის შვილი. შამბორი ბურბონის პირდაპირი მემკვიდრეა, და პარიჟის გრაფი – ორლეანის სახლისა. ამბობენ ყველაფერში შეთანხმებულან ეს ორი პრეტენდენტი, მაგრამ ვერა გაუწყვიათ რა დროშის თაობაზედაო. შამბორს სურს უთუოდ თეთრი დროშა; ეს არის ბურბონების სახლის სიმბოლი, რევოლიუციის წინააღმდეგი და ძველი წესის მობრუნების ნიშანი. პარიჟის გრაფი სამფეროვან დროშას ჩაფრენია. ამ დროშის სახელით ასულა ტახტზედ მისი პაპა. ამ დროშის დამცველი არიან ორლეანის მომხრეები. აი ეს არის დაბრკოლება! სასაცილო არ არის ამისთანა ანბავი? მაშინ როდესაც საფრანგეთის ხალხი საჭიროებს ძირითად რეფორმებს, საჭიროებს სამართლის და თავისუფლების დამყარებას, თავის ხაზინის გაუმჯობესებას, ვაჭრობის და ხელოსნობის აღდგენას, დაკარგული პროვინციების დაბრუნებას, ამ დროს ორი მეფის შვილები სჩხუბობენ

არა, თუ იმედი ჰქონდეს ამ თავადებს ტახტის შოვნისა, ამისთანა დაბრკოლება ვერ გააჩერებს მათ.

გერმანია.

„რუსული მაუწყებელის“ კორრესპონდენტი ბერლინიდამ სხვათა შორის ამას იწერება: დაბალი ხალხის კეთილმდგომარეობა პრუსიაში და განსაკუთრებით ბერლინში სრულიადაც არ გაუმჯობესებულაო საფრანგეთ-გერმანიის ომის შემდეგ, თუმცა წარმოუდგენელი კონტრიბუცია აიღეს გერმანიელებმა და ეხლა ეს ფულები პრუსიის ხაზინის ზანდუკებში ძევსო. რამდენიც მე შემიტყვია ლაპარაკში, მუშა ხალხი, რომელსაც ომიანობამ უმჯობესი მუშები გამოაცალა, უკმაყოფილოაო მმართებლობის, რომელმანც ვერ დააჯილდოვა ბრძოლის ველზედ მოკლულების ღვაწლი და არ შეეწია იმათ ოჯახს და გაუბედურებულს ობლებს. მთელი საფრანგეთის კონტრიბუცია მხოლოდ ძლიერი კაცების კეთილმდგომარეობის გასაუმჯობესებლად დაიხარჯა, ციხეების ასაშენებლად და საზოგადოდ სამხედრო საქმეებმა ჩაყლაპაო. ხალხის მომჭირნეობისათვის არა ვითარი შველა არ მიუცია საფრანგეთისაგან გადახდილს მილიარდებს, რომელიც მთლად ფინანსთ სამინისტროს კასსაში გადავიდაო. მაგრამ ამ გვარი ბედი კი აქეთო უფრო ხშირად იმ ძალებს, როელთა შემწეობითაც კეთდებოდა და კეთ დება ყოლივე დიდი საქმე.“

ინგლისი.

— ამას წინათ ინგლისის პარლამენტში ქალებმა თხოვნა შეიტანეს, რომ შეეცვალათ ერთი ინგლისელი კანონი, რომლის ძალით ქალის ყოფა-ცხოვრება ქმრის სრულს ფლობელობაში გადადის, ასე რომ ქმარს შეუძლიან, ცოლის საკუთრება თავის საკუთრებასავით მოიხმაროს. ხშირად მომხდარა, რომ ქმრებს ცოლის ყოფაცხოვრება გაუფლანგავთ და მერმე ცოლი გაუგდიათ; ამისთანა შემთხვევებმა ააღელვა არა მარტო ქალები. აი ამის გამო ქალებისგან შეტანილი თხოვნა უნდა განიხილოს პარლამენტმა, რომლის გადაწყვეტილებასაც მოუთმენელად ელიან.

—4 აგვისტოს (ჩვენებური ანგარიშით 28 ივლისს) ლონდონში, ხალხს უკმაყოფილება გამოუცხადებია, ედინბურგის გერცოგის ჯამაგირის მომატებაზედ.

სამართალი

ბაზენის საქმე

ოკტომბრის დამდეგს დაიწყება მარშალი ბაზენის პროცესსი. ეს ნაპოლეონის ღენერალი სამხედრო სამართალშია მიცემული მეცის კაპიტულაციისათვის; ბაზენს სწამობენ სამშობლოს ღალატს. გამოძიება გათავებულა და მარტო საქმის პირის აღება დაჯდომია დამნაშავეს ოთხას თუმანზედ მეტად. სამას კაცამდის მოწამე იქნება მოწოდებული; ამ რიცხვში ჩვენ ვხედავთ: გამბეტას, ფავრის, კანრობერის, ფროსსარის და თვითონ მაკ-მაჰონის სახელსაც. საქმე ვაგრძელდება ერთ თვეზედ მეტს. სასამართლოს თავმჯდომარეთ დანიშნულია პრინცი ომალისა (ორლეანელი) და მსაჯულებათ საფრანგეთის არმიის ღენერლები. ბაზენს დამცველად აუყვანია ბონაპარტელი ადვოკატი ლაშო. ბონაპარტელები და რესპუბლიკელები ორივენი იმედობენ გამარჯვებას; დიდი ინტერესი აღძრა ამ საქმემ საფრანგეთში მარტო კი არა, ევროპაშიაც. ომალის პრეზიდენტათ დანიშნვა ვერ არის მოსახდენი დამნაშავესთვის, მაგრამ ამის გაცხადებას ვერ ბედვენ ბონაპარტისტები. ომალის პრინცი, როგორც ვიცით, საფრანგეთის რეგენტობას თუ არა, პრეზიდენტობას მაინც ელტვის, და ხალხის გულის მოსაგებათ ძალიან შესაძლებელია მოინდომებს ბაზენის დახვრეტინებას. მაგრამ, არც მაგდენი ცდა უნდა მარშალის გამტყუნებას: სასამართლოს საკმაო საბუთები აქვს ხელში, მეცის სარდალის დასასჯელად, თუ კი სინდისიანათ მოიქცა ის.

თავის დროზედ, ჩვენ შევატყობინებთ მკითხველს ამ საქმის მსვლელობას.

ყველას გვახსოვს როგორის გაკვირვებით მიიღო ჩვენმა საზოგადოებამაც მეცის კაპიტულაცია. ვინ იყო, რომ გული არ აღელვებოდეს და ღალატის ეჭვი არ წარმოსდგომოდეს, როცა წავიკითხეთ ტელეგრამმა: „ბაზენი თავის ჯარით — რომლის რიცხვი 173,000 კაცს შეადგენდა — დაატყვევეს პრუსიელებმა და გერმანიაში წაიყვანესო?“

ერთ დროს ამ კაცს შეეძლო მეციდგან გამოსვლა; შეეძლო თავის სამშობლოს გადარჩენა მტრისაგან, მაგრამ მარშალმა ამას იმპერატრიცასთან მოციქულობა არჩია; არჩია ნაპოლეონის სახლის ბედი მთელი ქვეყნის ბედს; არჩია ერთი სახლობის ბედნიერება მილლიონი სახლობების შველას. იქნება, ეს მოქმედება თავის უწინდელ მბრძანებლის ერგულებას ამტკიცებდეს, მაგრამ, არასოდეს პატრიოტობას და სამშობლოს სიყვარულს!

მთელი საფრანგეთის ხალხის სინიდისი აღელვებულია ბაზენის სიძულილით ამჟამათ. საფრანგეთი თხოულობს იმ კაცის დასჯას, რომელმანც ვერ განამართლა დიდებული ქვეყნის შვილის ღირსება. თვითონ მარშლისგან დაწერილი წიგნი: „L'Armée du Rhin“ კმარა მის დამღუპველ საფუძვლად

ორნაირად განითქმება კაცის სახელი, ორნაირად გადავა შთამამავლობაში ხსენება. ერთი—კეთილის მოქმედებით, სამშობლოს თავგანწირულად სამსახურით, სინიდისით და პატიოსნობით, და მეორე—წინააღმდეგი მოქმედებით.

მაღალი და დიდებული ნიჭის მქონე კაცები არ არჩევენ დროებით სახელს, პატივს, სიამოვნებას, სიმდიდრეს, ჯილდოებს, შთამავლობისგან სასოებით ხსენებასა; არ არჩევენ პიროვნულ დამოკიდებულებას, ისტორიის სამართალსა. დროებით, იქნება, ეს საძნელოა, მაგრამ სამერმისოდ? როგორი სახელი რჩება ქვეყანაზედ ამნაირს ადამიანს?

ჩვენ გავიხსენებთ მხოლოდ ორი კაცის მაგალითს. ეს ორი ისტორიული პირი უკანკოთ და დიდებულად გადავა საუკუნოებში. მათ მაღალ მხნეობას და ჭეშმარიტ მოქალაქეობას ვერ შეეხება ვერც შური, ვერც ეჭვი, ვერც სიძულვილი. კაცობრიობას რომ ამისთანა შვილები არ გამოუჩნდებოდეს ხოლმე „ქვეყანა მართლა საზარელი ბუდე იქნებოდა!“

ჩვენ ვამბობთ ვაშინგტონზედ და გარიბალდზედ.

ვაშინგტონმა განათავისუფლა თავის სამშობლო ინგლისელებიდგან. მისცა ქვეყანას თავისუფლება, თანასწორი დამოკიდებულება მოქალაქეთა, სამართლიანობა, და დააწესა რესპუბლიკა. ამის მაგიერად, ჯარმა ადრესი მიართვა ვაშინგტონს და სთხოვა, რომ მას მეფობა მიეღო. კეთილშობილმა ამერიკის პატრიოტმა აი რა პასუხი მისცა დეპუტაციას:“ დიდის მწუხარებით მოვისმინე რაც თქვენ განმიცხადეთ. მე უბედურათ ვპოვებ ჩემს თავს, რომ ჯარს ჩემი გამეფება განუზრახავს. რომელმა ჩემმა მოქმედებამ მიიყვანა ის ამ აზრამდის! როგორ მოგივიდათ თავში ამისთანა უხეირო აზრი, რომ ჩემი თითქოს აღმაღლება არჩიოთ ჩვენი სამშობლოს სამუდამო ბედნიერებას და თავისუფლებას. მე გთხოვთ: ამ სასირცხო თქვენთვისა და ჩემთვისაც საქმეს ნუღარ გააცხადებთ სადმე, ღვთის გულისთვის, თორემ იფიქრებენ, რომ ჩვენ თავისუფლების ღირსი არ ვყოფილვართ... მეტი უბედურება იქნება!“ ამნაირია—გარიბალდიც.

გარიბალდიმ ვაშინგტონზედ ნაკლები ღვაწლი არ მოუტანა თავის ქვეყანას. ეს მაღალი სული მთელი თავის სიცოცხლეში იბრძოდა თავის სამშობლოს თავისუფლებისთვის. უკანასკნელად უგულითადესი თავის განზრახვა შეასრულა. დახრეშილი და დაცალცალკევებული ყმები შეაერთა ერთ დიდ ხალხათ. მოუპოვა მას ევროპაში პატივი და ძალა.

გარიბალდისაც ბევრჯელ სთხოვეს მეფობა ან დიქტატორობა მაინც. მაგრამ ის ყოველთვის მწუხარების ღიმილით უპასუხებდა ხოლმე. როგორც ვაშინგტონმა გარიბალდიმაც ვარი სთქვა ყოველ დაჯილდოვებაზედ. მან უპასუხა იტალიის მეფეს: მე ვიბრძოლე ჩემი სამშობლოს თავისუფლებისთვის, და არა თქვენთვის·—ამისთვის არცა მაქვს ნება მივიღო თქვენგან რამე ჯილდო, და ხალხისგან საკმაოდ დაჯილდოვებული ვარ. ვიცი, რომ მას არ ეძულვარ მე“. გარიბალდის მართლა რომ ნამეტანი თაყვანისცემაც აქვს ხალხისგან. იტალიელები ხშირად პირჯვარს იწერენ მაზედ, როცა ნახვენ და მოიხსენებენ გაჭირვებაში „გარიბალდი მიშველეო!“ თითქმის ყველა იტალიელს—უბრალო ხალხს რასაკვირველია—გულზედ ჰკიდია გარიბალდის სურათი, ხატის მაგიერად. ამისთანა კაცების სახელები, რასაკვირველია, არ მოკვდებიან, სანამ ქვეყანაზედ ადამიანობა იქნება.

ეხლა მეორე სურათი: თუ გინდ ორი ნაპოლეონი, ორი ბიძა-ძმისწული, „დიდი ავაზაკი და პატარა ტირანი.“ რამდენს სისხლს და ცრემლს აღძრავს კაცის ხსოვნაში ეს ორი სახელი! ორივე ხალხისაგან პატივცემულნი, აღრჩეული მხსნელად, მაგრამ ორივე მოღალატე, ორივე ცრუ! ერთმანც და მეორემაც თავის თავისუფალი ხალხი მონაობაში ჩააგდეს, წაართვეს მას თავის შვილების სისხლით ნაშოვნი სიმართლე, მოსპეს თანასწორება და სამართალი, და რისთვის სულ ეს? რამდენიმე წლით რომ თავზედ გვირგვინი დაედგათ. დღეს ამ ბატონებს ხალხი ზიზღით იხსენიებს, სწყევლის. ღირს მათი ცოტა ხანს ტახტზედ დაჯდომა? ღირს სახელის გვირგვინში გაცვლა მცირე თავისმოყვარეობის დაკმაყოფილებისთვის?

ბაზენის და მათი სახელიც უთუოდ ისე დაუვიწყარი იქნება, როგორც ვაშინგტონის და გარიბალდისა; მაგრამ, ცოტა სხვანაირად: „Генералъ, только съ другой стороны.“

Дозволено цензурою Тифлисъ. 10 Августа, 1873г. სტ. მელიქიშვილის და ამხ. სტამბა გამომცემელნი ს. მელიქიშვილი და ს. მესხი რედაქტორი მესხი.